

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği: dövlət müstəqilliyimizin bərpasının 30-cu ili - Azərbaycan dövlətçiliyi müasir mərhələdə

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

IV Yazı

Türk birliyini sarsıtmaq, onun gerçəkləşməsinə əngəl olmaq istəyənlər içimizdə və dışımızda həmişə olmuşdur. Hələ, 1918-ci ildə Osmanlı Türk əskəri öz vəzifəsini şərəflə yerinə yetirib, obyektiv səbəblərə görə-Türkiyəyə döndükdən sonra sapı özümüzə olan bəzi «bolşevik», «menşevik» (S.Ağamalıoğlu, Ə.Qarayev, Ruhulla Axundov və b.) azərbaycanlılar onlara qara yaxmağa çalışmışlar. Məsələn, menşevik S.Ağamalıoğlu deyirdi ki, türklərin zamanında qoyulan siyasət azadlığa və istiqlala ziddir, çünki bu siyasət fəhlə və kəndlini azir və s.

Ancaq parlament kürsüsündən Azərbaycan tarixində Anadolu Türk əskərinin layiqli oğlu şərəfli mövqeyini müdafiə edən Məhəmməd Əmin Rəsulzadə onlara cavab olaraq bildirdi ki, Türk əskərini Azərbaycana «Müsavat» təklifi deyil, sosialistlərlə bir yerdə çağırılmışdır: ««Müsavat» türkləri çağırırdı, çünki burada Azərbaycan türklərinin həyatı təhlükədə idi. Bu məsələdə özəmənk Azərbaycan Milli Şurası müttəfiq idi. Bu nöqteyi-nəzərdə sosialistlər peşman olsalar da, o gün bizimlə bərabər idilər. Ağamalıoğlu da türkləri çağırılmışdı. Ancaq onlar indi bundan imtina etsələr də, biz kamali-cəsərlə deyirik: türkləri çağırıldıq və bunula da itibar edirik! Çünki türklər gəlməyirdi, Bakıda baş verən mart hadisəsinin təsiri yalnız Bakıda qalmayıb, bütün Azərbaycanı istila edə-cəkdi, millət də ümumi qətlə-qırğına məruz qalacaqdı».

Bu o deməkdir ki, Azərbaycan türklərinin, ümumiyyətlə bütün azərbaycanlıların xilasına qoşan Osmanlı Türk əsgərləri Azərbaycanı özləri üçün, heç bir tərəddüd etmədən Vətən sanmış və Vətən uğrunda şəhid olmuşlar. Bunun eynisini Azərbaycan türkləri Çanaqqalada yapmışlar. Azərbaycan türk əskəri də Anadolu türkləri ilə bir yerdə Türkiyəni işğal etmək istəyən xarici qüvvələrə qarşı, Çanaqqalada birgə döyüşmüş və bir yerdə də şəhidlik zirvəsinə ucalmışlar. Çünki türklər üçün Türkiyə, Azərbaycan, Türküstan (Orta Asiya), bir sözlə Turan vahid vətəndir, vahid bayraqdır, vahid dövlətdir, vahid mədəniyyətdir.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqilliyinin təhlükə altında olması isə Rəsulzadəni düşündürən əsas məsələlərdən idi. Azərbaycan Milli Şurasının iclaslarında Rəsulzadə deyirdi ki, Azərbaycan Cümhuriyyətinin gələcək varlığı hamını düşündürməlidir. Çox keçmədi ki, bu acı reallıq özünü göstərdi, istiqlalı qoruyub-sax-

Məmməd Əmin Rəsulzadənin yaradıcılığında türkçülük, azərbaycançılıq və milli həmrəylik

lamaq mümkün olmadı. Rəsulzadə parlamentdəki son çıxışında deyirdi: «Əfəndilər, mötəcizir bir ultumatım qarşısında qalmışım. Burada təslimdən bəhs edirlər. Fəqət, əfəndilər, təslim nə demək?... Kimə tərk mövqə edirik? Bizə deyirlər ki, hüdu-nuz keçən ordunun başında Nicatı adında bir türk komandanı durmuşdur. Rusiyadan gələn bu mötəcaviz ordu təmin edirlər ki, həyat və məmət mücadiləsində qalan Türkiyəni xilas üçün gedir. Əfəndilər, Türkiyə Azərbaycanın xilaskandır. Amali milliyyətimizin təbii eylədiyi müqəddəs bir məmləkətdir. Onun xilasına gedən qüvvəti biz məmnuniyyətlə istiqbal və təşyi edirik. Fəqət bir şərtlə ki, bu qüvvət bizim hürriyyətimizi, istiqlalımızı çəynəməsin. Halbuki, əfəndilər, bizə sormadan hüdu-dumuzu keçən hər hansı bir qüvvət dostumuz deyil, düşmənimizdir... Biz buraya millətin iradə və arzusuyla gəldik, bizi buradan yalnız qüvvət və süngü çıxarmalıdır».

O, Azərbaycan Cümhuriyyətinin göz görə-görə məhvi ilə heç cürə razılaşa bilmirdi. Rəsulzadə parlament və hökumət üzvlərinin yanına salırdı ki, milli dövləti göz bəbəkləri kimi qoruyacaqları barədə and içiblər. Mütəfəkkir onları bu andlarını yerinə yetirməyi çağırır: «Bu kürsüdən çox kərə istiqlalımızı göz bəbəyi kimi saxlamağa, hürriyyətimiz yolunda canımızı sipər etməyə, «öldü var, döndü yoxdur»- deyə son damla qanımızla

qədr dayanmağa and içmiş adamlar deyilikmi?.. Orada olan əhali bu nitqi ağlayan gözlərlə aqlışdısa da, məclisin əksəriyyəti tarixin gedişatına təslim oldu, Səyavuşun öldürülməsinə razı oldu».

M.Ə.Rəsulzadənin burada parlament üzvlərinin bir qisminin «Səyavuşun öldürülməsinə razı» olmasını xüsusilə vurğulaması səbəbsiz deyil: «Türklərin Azərbaycan üzərində mənavi nüfuzundan istifadə ilə bolşeviklər Yaxın Şərqdə özlərini o qədr sevdirlər biddilər ki, bunlar müsəlmanların könlünü fəth edərək, Azərbaycanın istila deyil, əksinə, İstanbulu belə qurtaracaqlarına inandırdılar. Hər nə qədər Müsavat Partiyasına mənsub olan millətseverlər xalqı bu yuxudan oyatmaq istəyir, «camaat aklanmayın»- deyir, bunlar dərhal

nı dişlədi: fəqət iş-ışdən keçmiş, ox yaydan çıxmışdı».

Bununla da Azərbaycanın qısamüddətli, ancaq şərəfli istiqlal tarixinə, müvəqqəti də olsa, son qoyuldu. Lakin bu mübarizə heç vaxt bitmədi. Əksinə, bu, daima Azərbaycan türkləri tərəfindən davam etdirildi. M.Ə.Rəsulzadə də türklərin heç vaxt mübarizədən geri çəkilməyəcəyini yaxşı bilirdi. Rəsulzadə inanırdı ki, bu istila uzun müddət davam etməyəcək: «Azərbaycanlılar türkdürlər: türklər də Ergenekon tilsimində iki yüz il qaldılar. Nə qədər çalışdırlarsa da bir tərəfə çıxamadılar. Geniş dünyaya həsrət qaldılar. Fəqət bir dəmirçinin yaxşılığı kifayət idi ki, türklər dəmir dağları əridib geniş dünyaya çıxsınlar. Əsrimizin Səyavuşu ölmüşsə də onun doğurduğu

rət şərtləri daxilində, Azərbaycan davası naminə birləşmək, milli davanı yaşatmış və yaşadan fikir sistem və nümayəndələrinə hörmət etməklə olur. Bunun üçün hər türlü kiçik hesablardan və hissələrdən sıyrılaraq fikrə önəm vermək lazımdır».

Rəsulzadə Türkiyədə «Yeni Qafqasiya»nın ilk nömrəsindəki «Atəş çalan Prometey» məqaləsində yazır: «Bəhri-Xəzər sahilindən başlayan ilk mənzərə qüvvətli bir aydınlıq təşkil edirdi. Bu, səməlara doğru yüksələn bir atəş idi. Azərbaycan isminin müəmməsini təşkil edən atəş, o atəş ki, mədəniyyəti bəşəriyyət ilk əvvəl onun yaxdığı ocaq başında təsis edilmiş. O atəşi müqəddəs ki, «promotey» özünü çalaraq, yer üzünə qaçır-dığı üçün hələ əzab çəkməkdə, cəsarət və üsyanın cəzasını görməkdədir».⁷ «Yeni Qafqasiya»da qələmə aldığı başqa bir «Böyük faciə» məqaləsində isə Rəsulzadə yazır: «Böyük faciə! İştə türk tarixçisinin bundan tam 7 sənə əvvəl Bakıda vüqafı bulan hadisəyə verəcəyi ən müvafiq bir isim yüz sənəlik bir əsərət, bu dövrdə yaşanan tarixin həyat səhifələri, məhkumiyyət və əsarət!».

Rəsulzadə 1920-ci illərin birinci yarısında Azərbaycanda bolşevik rejiminə qarşı baş qaldıran milli azadlıq hərəkatına diqqətlə yanaşırdı. M.Ə.Rəsulzadə bütün hallarda xalqın nicatını özündə axtarmağa üstünlük verirdi. M.Ə.Rəsulzadə yaxşı bilirdi ki, istər demokratik, istər qeyri-demokratik Rusiya Azərbaycana qarşı münasibətdə birmənalı mövqə tutacaq. Rəsulzadə azadlıq məsələsində Azərbaycanın yalnız özünə güvənməsini istəyirdi: «g bu yol çox müşkül və tikanlı olmaqla bərabər, gedilmiş şanlı bir yoldur. Bu heçq yolu və millət yoludur. Bir yol ki, Avropa XVIII, bilxassə XIX əsrdə getmişdir. Bir yol ki, müasir Şərq hal-hazırda o yola salıq olmuşdur. Bir yol ki, sabiq Rusiya imperatorluğu daxilində yaşayan məhkum millətlər, dəxi o yola girmişlərdir. Bir yol ki, səvəri milliyət hədəfi istiqlaldır!».

M.Ə.Rəsulzadə mühacirət həyatı dövründə də milli istiqlal və mü-

Rəsulzadə Türkiyədə «Yeni Qafqasiya»nın ilk nömrəsindəki «Atəş çalan Prometey» məqaləsində yazır: «Bəhri-Xəzər sahilindən başlayan ilk mənzərə qüvvətli bir aydınlıq təşkil edirdi. Bu, səməlara doğru yüksələn bir atəş idi. Azərbaycan isminin müəmməsini təşkil edən atəş, o atəş ki, mədəniyyəti bəşəriyyət ilk əvvəl onun yaxdığı ocaq başında təsis edilmiş. O atəşi müqəddəs ki, «promotey» özünü çalaraq, yer üzünə qaçır-dığı üçün hələ əzab çəkməkdə, cəsarət və üsyanın cəzasını görməkdədir».⁷ «Yeni Qafqasiya»da qələmə aldığı başqa bir «Böyük faciə» məqaləsində isə Rəsulzadə yazır: «Böyük faciə! İştə türk tarixçisinin bundan tam 7 sənə əvvəl Bakıda vüqafı bulan hadisəyə verəcəyi ən müvafiq bir isim yüz sənəlik bir əsarət, bu dövrdə yaşanan tarixin həyat səhifələri, məhkumiyyət və əsarət!»

savətçilik ideyalarını davam etdirib. Bu dövrdə əsas məsələ milli istiqlal davası idi ki, Rəsulzadə yalnız elmi-siyasi məqalələr yazmaqla kifayətlənmir, həm də əməli işlər görürdü. O, Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizə apararaq təşkilat rəhbərlik edir, onun ölkə daxilində və xaricində təbliğatını təşkil edirdi. Rəsulzadə yazırdı: «Bulunduğumuz mühaci-

Rəsulzadə 1920-ci illərin birinci yarısında Azərbaycanda bolşevik rejiminə qarşı baş qaldıran milli azadlıq hərəkatına diqqətlə yanaşırdı. M.Ə.Rəsulzadə bütün hallarda xalqın nicatını özündə axtarmağa üstünlük verirdi. M.Ə.Rəsulzadə yaxşı bilirdi ki, istər demokratik, istər qeyri-demokratik Rusiya Azərbaycana qarşı münasibətdə birmənalı mövqə tutacaq. Rəsulzadə azadlıq məsələsində Azərbaycanın yalnız özünə güvənməsini istəyirdi: «g bu yol çox müşkül və tikanlı olmaqla bərabər, gedilmiş şanlı bir yoldur. Bu heçq yolu və millət yoludur. Bir yol ki, Avropa XVIII, bilxassə XIX əsrdə getmişdir. Bir yol ki, müasir Şərq hal-hazırda o yola salıq olmuşdur. Bir yol ki, sabiq Rusiya imperatorluğu daxilində yaşayan məhkum millətlər, dəxi o yola girmişlərdir. Bir yol ki, səvəri milliyət hədəfi istiqlaldır!».

Rəsulzadə bolşeviklərin Azərbaycan və onun xaricində aparılan azadlıq mübarizəsinin qarşısında aciz olduğunu bildirdi. «Odlu yurd» jurnalının ilk sayında baş məqalənin müəllifi M.Ə.Rəsulzadə «Çöhrəmiz» adlı məqaləsində yazır: ««Odlu yurd»! bu iki söz türkçə kəlmənin «Azərbaycan»ın müqabil olduğunu söyləyərsək, məsələn, yan-yanya anlaşmış olur. Yan-yanya deyirik, çünki hal-hazırda bir deyil, iki Azərbaycan vardır. Rus istilasına pərdəlik rolunu oynayan «qızıl Azərbaycan» ilə, qəlbində hürriyyət və istiqlalın sönməz odunu daşıyan milli Azərbaycan! «Odlu yurd» milli Azərbaycan fikrinin mürəvviçisi olaraq intişar edirik Qəzetimizin başında Azərbaycanın əski, yeni maddi çox bulunan işiq və odları göstərən lövhədə bu hər tərəfə nur saçan, bir ulduz şəklində göstərilmişdir. Səkkizguşəli ulduz Milli Azərbaycan ulduzudur. Bu ulduz hilal ilə birlikdə mavi, qırmızı və yaşıl rənglərin üzərinə gəlincə Milli Azərbaycan bayrağını təşkil edər. Milli Azərbaycan bayrağı- işte bizim çöhrəmiz! ...İstiqlal işte Azərbaycan milliyyətçilərini məşğul edən ən aktual bir məsələ! ...İstiqlal milli hakimiyyət xaricində var deyildir. ...Müstəqil millət demək, xalq hakimiyyətinə dayanan milli dövlət deməkdir. ...Taktikamızda daha real və metodik olmaq istərik! ...Milli hakimiyyəti uğrunda çarpışan çalınmış istiqlalın geriyə almaq üçün çalışan bir millət çöhrəsi!».

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur